

Irena Makarczyk

"Poczet rządców opactwa Bożego Ciała kanoników regularnych laterańskich w Krakowie", Kazimierz Łatak, Kraków 2005 : [recenzja]

Echa Przeszłości 6, 253-259

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ideologię antychrześcijańską jako prąd intelektualny, nacechowany nostalgią za starym panteonem świata antycznego. Teurgiczne dzieło *De mysteriis* Jamblicha stanowiło pewnego rodzaju syntezę pogańskiej religijności. Kore-spondowało z tym również wyobrażenie na temat samego autora – posiadającego dar dywinacji, potrafiącego przywołać demony i istoty boskie. Politeistyczny sposób myślenia o religii przebija również z *Teologii Platońskiej* autorstwa Proklosa. Jak słusznie konstatuje M. Dzielska, dla inteligencji helleńskiej bogowie grecko-rzymskiego panteonu nie przestali istnieć. Autorka potwierdza założoną tezę przywołując przykład z dzieła *Vita Procli sive de felicitate* Marinusa, który mówi o „Tyfonicznym tchnieniu”, jako czynnika sprawczym usunięcia z Aten Proklosa. Te same „wiatry Tyfoniczne” zgotowały niegdyś zagładę świata olimpijskiej doskonałości. Jak zauważyła M. Dzielska, po roku 532, kiedy zabrakło ośrodka neoplatońskiej myśli ten pierwotnie antychrześcijański kierunek poddał się transformacji, ale rozwijał się nadal, ulegając jednak stopniowej absorpcji do nurtu chrześcijańskiego.

Podsumowując należy stwierdzić, że omawiany zbiór materiałów jest wydawnictwem opracowanym na bardzo wysokim poziomie naukowym, a prezentowane tam dokonania ewidentnie wzbogacają stan naszej wiedzy o starożytności. Kroplą goryczy jest jednak informacja o niedawnej, zdecydowanie przedwczesnej, śmierci Profesora Lesława Morawieckiego, *spiritus movens* owego wydawnictwa. Wypada tylko mieć nadzieję, że inicjatywa tego wybitnego uczonego znajdzie w przyszłości równie udane kontynuacje.

Miron Wolny

Kazimierz Łatak CRL, *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała kanoników regularnych laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005.

Kazimierz Łatak CRL, *La Vocazione e missione dei Canonici Regolari della prevostura del Corpus Christi di Cracovia nel periodo pretridentino alla luce delle consuetudines e dei trattati di Pietro Claretta di Roudnice*, Roma 2005.

W maju 2005 r. minęło sześćset lat od królewskiej fundacji klasztoru kanoników regularnych laterańskich na Kazimierzu w Krakowie. Najczęściej jubileusze mobilizują ludzi do aktywności organizacyjnej związanej ze świętowaniem i przeżywaniem wydarzeń minionych, ale też pobudzają do twórczej pracy naukowej. Wspomniany tu jubileusz księży kanoników laterańskich świętowano w dwojakiej formie: religijnej i naukowej. Ta ostatnia, to trzydniowa międzynarodowa konferencja naukowa, która odbywała się w dniach 12–14 maja 2005 r. w klasztorze krakowskim. Zaprezentowany tam wówczas szeroki zakres tematów skłania do kilku refleksji, mianowicie, dało się odczuć duże zainteresowanie historią zakonu, i – co należy zauważyć

– zainteresowanie ze strony ludzi świeckich, którzy dominowali wśród prelegentów. Ponadto szeroki wachlarz problematyki ukazał nie tylko bogate dzieje zakonu kanoników laterańskich, ale przede wszystkim wskazał możliwości i potrzebę dalszych badań ich bogatej historii. Wydaje się również, że podczas sympozjum każdy z prelegentów swoim wystąpieniem wniósł niewielką cegiełkę do ogólnej konstrukcji, jaką stworzyła historia sześciuset lat.

O wiele większy wkład do tej budowli wniósł ksiądz prof. Kazimierz Łatak – historyk, kanonik laterański. W środowisku historyków znany jest jako autor kilku większych prac i szeregu mniejszych, poświęconych przede wszystkim historii zakonu, do którego sam należy. Prace wydaje zarówno w języku polskim, jak i w językach obcych. Wartość tych prac została już dostrzeżona. Są one tym bardziej cenne, że przy ich opracowywaniu Autor w głównej mierze korzystał z materiałów źródłowych, a więc w wielu aspektach dopiero odkrywał wydarzenia sprzed kilkuset lat. Na obchody jubileuszowe przygotował dwie pozycje książkowe, które są przedmiotem niniejszego omówienia.

Pierwsza z nich, o wymienionym wyżej tytule, to swego rodzaju słownik biograficzny, w tym przypadku rządców opactwa Bożego Ciała w Krakowie. Autor we wstępie pisze, że jednym ze sposobów ukazywania dziejów zgromadzenia zakonnego jest pokazywanie ich przez pryzmat ludzi sprawujących najwyższą władzę w zakonie. Tym stwierdzeniem Autor poruszył problem o szerszym wymiarze, mianowicie uprawiania w ogóle pisarstwa biograficznego. Zdania w tej kwestii są co najmniej podzielone. Przeciwnicy pisania historii przez pryzmat działalności osoby uważają, że do ogólnej historii wnosi ona niewiele, a nawet jest jej zawężaniem. Trudno jednak zgodzić się z tym argumentem, bowiem pisząc pracę o danej osobie czy osobach, zwykle przedstawia się je na tle epoki i wydarzeń ogólnych. Osoba nie działa przecież w próżni. Na jej działania mają wpływ zdarzenia natury mniej lub bardziej ogólnej, które czasami nawet determinują osobę w jej decyzjach. Ukazując historię poprzez działalność poszczególnych osób wnosimy do ogólnej historii wiele cennych szczegółów, które następnie mogą służyć powstawaniu prac natury syntetycznej. Mówiąc o pracach biograficznych mamy na myśli osoby, które działalnością czy osiągnięciami w jakiś sposób zaznaczyły swoją obecność w życiu danej społeczności, dziedziny czy państwa.

Czy praca ks. Łataka spełnia postulat postawiony przez Autora we wstępie, mianowicie czy rzeczywiście przez pryzmat osób sprawujących najwyższą władzę w zakonie można prezentować dzieje zakonu? Praca, jak wspomniano, ma charakter biograficzny, ukazała się w maju 2005 r. W historii zakonu, jak podaje Autor, podobnych prac, autorstwa kanoników laterańskich, powstało już kilka. Pierwsza z nich ukazała się w XVII w. Ten trud wydobycia z odległej historii informacji o poszczególnych prepozytach podjął Stefan Ranatowicz, dziejopis zakonny, autor Kroniki Klasztornej. Prace kolejnych autorów zakonnych były albo poprawioną kontynuacją pierwszej, albo obejmowały biogramy rządców od ostatniego ujętego w poprzedniej edycji do opata współczesnego autorowi opracowania. Ostatnią próbę uporządko-

wania wykazu rządców i informacji o nich podjął ks. Łatak w poprzedniej swojej pracy [*Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*, Kraków 2002, ss. 520], w której zamieścił wiadomości o czterdziestu dwóch rządcach opactwa. Biogramy tych osób znajdują się w kilku rozdziałach pracy, np. prepozyci pojawiają się w trzech miejscach: przy okazji omawiania zagadnień do okresu reformy Kłoczyńskiego, w rozdziale od reformy Kłoczyńskiego i w rozdziale obejmującym historię zakonu po 1836 r. Nie jest to zły układ, gdyż biogramy poprzedza obszernie wprowadzenie do danego okresu historii kongregacji krakowskiej. Jednak i ta praca w kwestii nas tu interesującej, czyli kompletnego wykazu prepozytów i opatów, nie wyczerpała tematu.

Autor podjął dalsze studia i w oparciu o gruntowną kwerendę archiwalną przygotował kolejną pracę, która jest przedmiotem niniejszej recenzji. Nadał jej też inny układ, bardziej czytelny, można powiedzieć, że typowy dla słowników biograficznych. Książka w sumie liczy 355 stron i składa się z następujących części: *Spis treści* (s. 5–6); *Wstęp* (s. 7–9); część I: *Prepozyci pierwotnej obserwacji* (s. 11–187); część II: *Prepozyci i opaci nowej obserwacji* (s. 189–290); część III: *Koadiutorzy, administratorzy i komisarze generalni* (s. 291–304); część IV: *Wizytatorzy prowincjalni* (s. 305–330); *Bibliografia* (s. 331–348); *Aneks* (s. 349–355, który zawiera portrety kilku rządców opactwa).

Praca zawiera 59 biogramów w ramach poczwórnego czytelnego podziału. W stosunku do poprzednich wydań, wykaz rządców został uzupełniony o siedemnaście biogramów. Każdej osobie Autor poświęcił kilka stron, z wyjątkiem takich opatów, jak np. Marcin Kłoczyński czy Jacek Liberiusz, którzy w szczególny sposób zaznaczyli się w historii zakonu; ich biogramy zajmują kilkanaście stron. Każdy biogram zawiera podstawowe informacje o danej osobie, takie jak pochodzenie, data urodzenia, data święceń, a oprócz nich odnotował najważniejsze dokonania tych osób w zakonie. Ponadto biogramy zostały poparte bogatymi w treść przypisami. Lektura tej książki pozwala stwierdzić, że treść poszczególnych biogramów „naszpikowana” została faktami, których Autor nie rozwija i stara się ich nie komentować. Zawsze możemy postawić pytanie, czy można było poszerzyć treść biogramów, a jeżeli tak, to do jakich rozmiarów. Należy uznać, że dla tego typu publikacji Autor zachował prawidłowe proporcje, gdyż rozwinięcie treści i tak nie wyczerpałoby tematu. Natomiast praca przygotowana w takim układzie daje solidne podstawy do dalszych, poszerzonych opracowań, już nie dla jednego autora, ale z pewnością dla kilku. Większość bowiem z tych osób zasługuje na gruntowniejsze zainteresowanie, już nie tylko ze względu na wzbogacanie historii zakonu, ale też historii miasta czy regionu. Wynika to m.in. z faktu, że prepozyci czy opaci niejednokrotnie pełnili funkcje publiczne i żywo uczestniczyli w życiu społecznym. Ponadto w treści często pojawiają się osoby królów, biskupów polskich, możnowładców, szlachty czy najwyższych urzędników dworskich. Fakty i wydarzenia z nimi związane z pewnością wykraczają poza historię samego tylko zakonu. W tym momencie można powiedzieć o pewnym

mankamencie tej książki, a mianowicie braku indeksu osobowego. Wprawdzie w spisie treści zamieszczony został wykaz rządców, ale on przecież nie wyczerpuje postaci występujących w książce, a jak wspomniano, pozostałe osoby związane są nie tylko z historią zakonu. Stąd umieszczenie ich w indeksie mogłoby zainteresować historyków spoza zakresu badań monastycyzmu.

Oceniając pracę ks. Łataka możemy powiedzieć, że dobrze się stało, iż taka publikacja powstała. Jest ona efektem wieloletnich badań, poszukiwań archiwalnych i ciągłej weryfikacji prac poprzedników, a w części i własnych. Obecne kompletne zestawienie rządców opactwa krakowskiego przypomina osoby, które swoją pracą, osobowością, zdolnościami i decyzjami przez kilkadziesiąt lat kreowały oblicze kongregacji krakowskiej. Omawiana praca będzie z pewnością ogromnie przydatna osobom zajmującym się badaniami kanonikatu regularnego. Historia każdej z zaprezentowanych w pracy osób, to historia minionego czasu. Biogramy najczęściej dostarczają nam syntetycznych wiadomości i chyba m.in. dlatego tak chętnie sięgamy po tego typu publikacje.

Odpowiadając na wcześniej postawione pytanie, czy przez pryzmat osób możemy pokazywać historię, w tym przypadku historię zakonu, należy uznać, że tak. Ale nie do końca ten postulat wypełnia wydawnictwo o charakterze słownika biograficznego. W przypadku omawianej tu książki można stwierdzić, że jest to solidny fundament do przyszłej, całościowej konstrukcji. Takie też chyba było zamierzenie Autora, który w zakończeniu wstępu pisze, że „opracowanie na pewno nie wyczerpuje tematu, ale mimo wszystko wpisuje się jako kolejny ważny przyczynek do dziejów klasztoru”. Z pewnością jest to kolejny krok zmierzający do ukazania historii kanoników laterańskich kongregacji krakowskiej i odniesienia jej do ogólnej historii kanonikatu regularnego.

* * *

Druga z prezentowanych tu prac autorstwa ks. Kazimierza Łataka została napisana w języku włoskim i wydana w Rzymie w 2005 r. przez kurie generalną kanoników regularnych laterańskich. Praca liczy 173 strony i składa się z następujących części: *Wykaz skrótów* (s. 9–10); *Bibliografia* (s. 11–20); *Wstęp* (s. 21–24); rozdział I: *La prevostura del Corpus Christi di Cracovia dalla fondazione al concilio di Trento: profilo storico generale* (s. 25–65); rozdział II: *Aspetto canonico della vita religiosa dei canonici regolari del Corpus Christi* (s. 67–96); rozdział III: *Aspetto teologico della vita religiosa dei canonici regolari del Corpus Christi* (s. 97–127); rozdział IV: *Aspetto ascetico della vita religiosa dei canonici del Corpus Christi* (s. 129–157); rozdział V: *L'attualità dell'ideale religioso vissuto dai canonici del Corpus Christi nel passato* (s. 159–171); *Zakończenie* (s. 173).

Miejsce wydania i język włoski wskazuje, że praca została przygotowana z myślą o czytelniku głównie zagranicznym. Wypada zatem spojrzeć na nią i ocenić z pozycji odbiorcy obcego. Autor tytułem pracy zapowiada ukazanie w niej powołania i misji kanoników regularnych prepozytury Bożego Ciała

w Krakowie w okresie przedtrydenckim, w świetle konstytucji i traktatów Piotra Clarety z Roudnic. Sygnalizowana w tytule zarówno data końcowa, jak też osoba i prace Clarety orientują czytelnika, że problem istoty życia zakonnego przedstawiony zostanie w okresie rozwoju i schyłku ruchu *devotionis modernae*. Powołanie i misję kanoników regularnych prepozytury krakowskiej Autor przedstawił w trzech aspektach: prawno-kanonicznym, teologicznym i ascetycznym. Temat ten zawiera się w treści trzech rozdziałów: drugiego, trzeciego i czwartego. Treść rozdziału pierwszego jest wprowadzeniem do głównego tematu, natomiast w piątym czyli ostatnim rozdziale Autor, w konfrontacji przeszłości z terażniejszością, stara się ukazać aktualność ideału zakonnego, praktykowanego przez kanoników regularnych w okresie przedtrydenckim.

Zgłębiając istotę życia danej społeczności zakonnej bez znajomości jej historii, czytelnik otrzymałby wiedzę dalece niepełną. Dlatego za trafne rozwiązanie należy uznać fakt, że Autor na początku pierwszego rozdziału zapoznaje czytelnika z historią kanonikatu regularnego, akcentując najpierw najważniejsze wydarzenia z dziejów ogólnych zakonu, a następnie przechodzi do przedstawienia historii prepozytury Bożego Ciała w Krakowie, poczynając od jej fundacji przez króla Władysława Jagiełłę w 1405 r. aż do roku 1544, która to data zamyka powyższe studium. Dla księży kanoników laterańskich krakowskich rok 1544 jest datą ważną w ich historii jeszcze i z tej racji, że był to rok upadku podjętej przez prepozyta Jana Niczkoniusza (1526–1544) inicjatywy utworzenia kongregacji krakowskiej kanoników regularnych. W dalszej części rozdziału pierwszego Autor przedstawił dokumenty będące przedmiotem analizy i podstawą do ukazania powołania i misji kanoników regularnych w określonym przedziale czasowym. Czytelnik poznaje zatem konstytucje zakonne w ich rozwoju czasowym i dwa traktaty autorstwa Piotra Clarety, pierwszy stanowiący komentarz do konstytucji *Collectio super Statuta*, drugi natomiast, *Formula Novitiorum*, służący formacji nowicjuszy. Ponadto w pierwszym rozdziale Autor przedstawił wspólnotę księży kanoników krakowskich, kreśląc strukturę władzy, ukazując aspekt duszpasterski, formację intelektualną, relacje z innymi zakonami i główne rysy duchowości: chrystocentryzm, kult maryjny i kult świętych. Jako przykład realizacji ideałów życia zakonnego poznajemy osobę błogosławionego Stanisława Kazimierczyka.

W następnych trzech rozdziałach Autor przedstawia aspekty życia zakonnego, a więc najpierw aspekt kanoniczny, w którym zapoznaje czytelnika z etapami procesu formacji do życia zakonnego, poczynając od formacji początkowej, okresu nowicjatu, przed złożeniem ślubów, a także formacji po złożeniu ślubów zakonnych. Dalej Autor kreśli zadania i obowiązki zakonnika, a więc przede wszystkim stałe dążenie do doskonałości, zachowywanie zarówno ślubów, jak też reguły i konstytucji, uczestnictwo w officium brewiarzowym i innych ćwiczeniach wspólnych, nadto studium filozofii i teologii, a także współdziałanie w posłudze duszpasterskiej.

W kolejnym rozdziale Autor przedstawił podstawowe pryncypia teologiczne życia zakonnego kanoników regularnych prepozytury Bożego Ciała,

poczynając od wyjaśnienia różnie interpretowanego terminu „religio”, oznaczającego zakon. Najpierw Autor zapoznaje czytelnika ze znaczeniem teologicznym tego słowa w ujęciu kanoników regularnych, następnie przedstawia stosunek i różnice w rozumieniu terminu „religio” między kanonikami regularnymi a innymi zakonami. W drugiej części tego rozdziału poznajemy przełożenie tego pojęcia na życie praktyczne kanoników regularnych, a więc odniesienie do istoty życia zakonnego.

W rozdziale czwartym Autor rozważa aspekt ascetyczny życia zakonnego kanoników regularnych, wyjaśniając na wstępie znaczenie pojęcia: doskonałość. Dalej analizuje obowiązek dążenia do doskonałości, który kanonicy regularni realizują w potrójnym wymiarze: jako chrześcijanie, zakonnicy i księża. Kontynuując aspekt ascetyczny, Autor przedstawia podstawowe elementy życia duchowego, jak nieustanne nawracanie się, całkowite oddanie się Bogu i naśladowanie Chrystusa. Fundamentem doskonałości winna być pokora w drodze do doskonałości i pokora w miłości, której winien towarzyszyć duch poświęcenia, walki i wiary. Środkami prowadzącymi do doskonałości, z którymi zapoznaje nas Autor, są: klauzura, posłuszeństwo przełożonym, skupienie i czuwanie nad swoim sercem, troska o język, modlitwa, officium brewiarzowe, życie sakramentalne, studiowanie Pisma św., studiowanie reguły i konstytucji, asceza, praca ręczna, upominanie braterskie, nabożeństwo do Matki Bożej i Świętych.

W ostatnim rozdziale Autor konfrontuje praktykowanie ideału życia zakonnego w omawianym okresie i w czasach współczesnych, uwzględniając wskazania soboru watykańskiego II i nauczanie Jana Pawła II. Analizując poszczególne elementy życia zakonnego, jak np. powołanie do świętości, naśladowanie Chrystusa, praktykowanie rad ewangelicznych, Autor konkluduje: istota życia zakonnego pozostaje wciąż ta sama, zmieniają się jedynie formy.

Przygotowana przez ks. Kazimierza Łataka praca jest całościowym ujęciem kwestii powołania i misji kanoników regularnych prepozytury krakowskiej w określonym przez Autora przedziale czasowym. Sygnalizowaną w tytule problematykę Autor ukazał w świetle podstawowych dokumentów określających cel, powołanie i charakter życia zakonnego. Były nimi konstytucje zakonne i dwa traktaty Piotra Clarety. Praca ta, to zarówno studium historyczno-teologiczne, jak również studium z zakresu teologii duchowości. Dlatego winna wzbudzić zainteresowanie u co najmniej dwojakiej grupy czytelników. Pierwszy odbiorca, to osoby świeckie, interesujące się historią zakonów, duchowością życia zakonnego i formą realizacji ideału życia zakonnego. Drugi odbiorca, to współbracia – kanonicy regularni żyjący na Zachodzie. Dla nich lektura tej książki winna być nie tylko poznaniem historii księży kanoników krakowskich, ale przede wszystkim doskonałym studium porównawczym z zakresu praktykowania życia duchowego. Dla jednych i drugich jest to ponadto dodatkowe źródło do poznania życia, pobożności i ideałów zakonnych, realizowanych w duchu *devotionis modernae*, bowiem w tym duchu w pierwszej połowie XV w. zostały opracowane konstytucje zakonne prepozytury krakowskiej i również w tym duchu zostały napisane dwa traktaty

Piotra Clarety, służące zakonnikom jako przewodnik życia duchowego przez następne dwa stulecia. Autorowi należy się ponadto uznanie z tej racji, że w przypisach zapoznaje czytelnika z dość dużymi fragmentami oryginalnych tekstów źródłowych, zarówno konstytucji, jak traktatów Piotra Clarety.

Reasumując, recenzowana tu książka Księdza Kazimierza Łataka jest pierwszą pracą tego rodzaju. Autor – doskonale znając bogatą sześćsetletnią historię kongregacji krakowskiej kanoników regularnych – zaprezentował bodajże najważniejszy aspekt bogatego dziedzictwa, mianowicie istotę życia zakonnego, w której zawiera się powołanie i misja. Praca ta stanowi cenny wkład zarówno do badań nad polskim kanonikatem regularnym, jak i do upowszechniania wyników badań zagranicą. Ten drugi aspekt jest tym bardziej godny uwagi, że od niedawna postacią Piotra Clarety zaczęto w nauce europejskiej interesować się niejako od nowa. Najważniejszym tego powodem jest fakt, że Claretę jest autorem traktatów, które głośnym echem odbiły się w europejskiej kulturze *devotionis modernae*, z których jeden (*Formula Novitiorum*) znany jest tylko z rękopisu krakowskiego klasztoru kanoników regularnych. Traktat ten był też jednym z przedmiotów analizy w omawianej tu pracy.

Należy wyrazić w tym miejscu życzenie, aby studium ks. Kazimierza Łataka, ujmujące wieloaspektowo istotę życia zakonnego, ukazało się również w języku polskim.

Irena Makarczyk

Jan Dziegielewski, *Sejmy elekcyjne, elektorzy, elekcje, 1573–1674, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusk, Pułtusk 2003, s. 225.*

W dotychczasowych badaniach nad polskim parlamentaryzmem brakowało jak dotąd syntetycznego opracowania sejmów elekcyjnych¹. Z satysfakcją więc można przyjąć pojawienie się na rynku wydawniczym recenzowanej monografii Jana Dziegielewskiego². Wypełnia ona częściowo tę lukę, częściowo gdyż poza analizą elekcji ujętych w tytule, opracowania wymagają jeszcze lata 1697–1764. Jednak według Dziegielewskiego to elekcja Jana III Sobieskiego stanowi istotną i zauważalną cezurę w funkcjonowaniu sejmu elekcyjnego, bowiem wtedy – zdaniem autora – „decyzje, do podejmowania których zgromadzenia elekcyjne były uprawnione, podejmowali rzeczywiście elektro-

¹ Jedną z prób całościowego spojrzenia na wolne elekcje była niedawno wznowiona praca zbiorowa *Elekcje królów polskich w Warszawie na Woli 1575-1764*, pod red. M. Tarczyńskiego, Warszawa 1997 i wyd. II 2002.

² Pewne kwestie związane z ową problematyką autor zasygnalizował w artykule pt. *Mazowieccy elektorzy królów polskich w latach 1573–1674*, w: *Między Zachodem a Wschodem. Studia ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, pod red. J. Dumanowskiego, B. Dybasia, K. Mikulskiego, J. Porazińskiego, S. Roszaka, t. 2, Toruń 2003, s. 165–171.